

УДК 332.133.4 (477)

Потенціал розвитку підприємництва та бізнесу в регіонах України

Проданова Л.В.

доктор економічних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет

У статті представлено аналіз потенціалу розвитку підприємництва та бізнесу в регіонах країни. Як основні елементи потенціалу розвитку суб'єктів господарювання економіки регіону визначено природні, людські, матеріальні та фінансові ресурси. Для вивчення умов і факторів розвитку підприємництва та бізнесу в окремих регіонах, що у сукупності формують діловий регіональний клімат, застосовано методу інтегральної та рейтингової оцінки.

Ключові слова: розвиток підприємництва і бізнесу, регіон, інтегральна оцінка потенціалу.

Проданова Л.В. ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА И БИЗНЕСА В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

В статье представлен анализ потенциала развития предпринимательства и бизнеса в регионах страны. В качестве основных элементов потенциала развития субъектов хозяйствования экономики региона определены природные, человеческие, материальные и финансовые ресурсы. Для исследования условий и факторов развития предпринимательства и бизнеса в отдельных регионах, которые в совокупности формируют деловой региональный климат, использована методика интегральной и рейтинговой оценки.

Ключевые слова: развитие предпринимательства и бизнеса, регион, интегральная оценка потенциала.

Prodanova L.V. POTENTIAL OF DEVELOPMENT OF BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP IN THE REGIONS OF UKRAINE

The article presents an analysis of the development of entrepreneurship and business in the regions of the country. As the main elements of the potential of development of the subject of economic entities are identified natural, human, material and financial resources. To study the conditions and factors of development of entrepreneurship and business in some regions, which in totality form the regional business climate, the method of integral and rating assessment is used.

Keywords: entrepreneurship and business development, region, integrated assessment of the potential.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із визначальних напрямів, який має сприяти значному підвищенню ефективності реалізації вітчизняного економічного потенціалу, оптимізації участі України у міжнародному поділі праці, зміцненню конкурентоспроможності національної економіки, є розвиток вітчизняного підприємництва та бізнесу. Підприємницька діяльність є основою економічного і соціального розвитку, вирішення соціальних проблем, подолання бідності та забезпечення високого рівня життя громадян. Тому в кожній країні питання створення належних умов для відповідального перед державою, соціально-орієнтованого, спрямованого на вирішення як поточних, так і довгострокових задач, бізнесу завжди належали до першочергових. Потенціал національної економіки (зокрема потенціал розвитку підприємництва та бізнесу) відбувається на базі укріплення, посилення та різностороннього оновлення потенціалів усіх регіонів країни. Як невід'ємний сектор ринкової економіки

підприємництво має явну регіональну орієнтацію, оскільки бізнесмени планують свою діяльність, виходячи, перш за все, з потреб місцевих ринків, обсягів та структури локального попиту, а місцева влада в межах своїх повноважень формує підприємницький клімат [1, с. 5]. Саме тому дослідження потенціалу розвитку підприємництва і бізнесу в регіонах країни є актуальним науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку підприємництва і бізнесу в Україні та її регіонах досліджували такі українські науковці, як О. Амоша, Ю. Бажал, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Долішній, В. Савчук, М. Чумаченко, А. Чухно та інші. Українські економісти аналізують перспективи і ризики підприємництва, а також найрізноманітніші фактори, вплив яких може призвести як до суттєвих проблем у функціонуванні бізнесу, так і слугувати підґрунтям для значних конкурентних переваг. Слід зазначити, що з метою стимулювання розвитку підприємництва та бізнесу в Україні при-

йняті і реалізуються закони «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» (від 22 березня 2012 року № 4618-VI), «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» (від 1 грудня 2000 року № 2157-III), розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 року № 641-р «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014-2024 роки», від 4 березня 2015 р. № 199-р «Про утворення територіальних органів Державної регуляторної служби», від 6 серпня 2014 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», регіональні та місцеві програми розвитку малого і середнього підприємництва тощо. Визнаючи глибину теоретичних і практичних розробок відповідних проблем у сучасних умовах, зазначимо, що ціла низка важливих питань в цьому напрямі ще не вирішена. До того ж існує низка причин об'єктивного й суб'єктивного характеру, що перешкоджають прогресивному поступальному розвитку суб'єктів господарювання в окремих регіонах України. Виникає потреба постійного моніторингу та оцінки регіонального економічного потенціалу розвитку підприємництва та бізнесу. Тому проблематика залишається вкрай актуальною та потребує подальших досліджень.

Метою статті є аналіз потенціалу розвитку підприємництва та бізнесу в регіонах країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому значенні потенціал (від лат. *potentia* – сила, міць) – можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані. У науковій літературі категорія «економічний потенціал» розглядається як теоретичне узагальнення економічних явищ, пов'язаних із виконанням цільових функцій накопичених економічних ресурсів.

Основними елементами потенціалу економіки регіону традиційно вважаються природні, людські, матеріальні (капітальні), фінансові ресурси. Про наявність таких ресурсів певною мірою свідчать дані табл. 1. Виробничий потенціал регіонів країни зосереджено в м. Київ (тут виробляється 22,5% валового регіонального продукту), Дніпропетровській, Донецькій і Харківській областях (11,1, 7,6 і 6,1 відсотків відповідно). Людські ресурси сконцентровано в Дніпропетровській області (частка регіону у загальній кількості зайнятих економічною діяльністю – 9,0%), м. Київ (8,3%), Львівській та Одеській

областях (по 6,2 відсотків). Левова частка фінансових ресурсів (капітальних інвестицій) в країні припадає на м. Київ (32,3%), Дніпропетровську та Київську області (9,5 і 8,9 відсотків відповідно). У 2015 році в Україні налічувалося 1 974,3 тис. суб'єктів господарювання, у тому числі 343,4 тис. підприємств та 1 630,9 тис. фізичних осіб-підприємців [2]. Лише 423 підприємства країни є великими, тобто мають більше 250 працівників і річний дохід більше 50 млн. євро. Тож, 99,9% підприємств відносяться до категорії малих і середніх, з них 82,8% – це мікропідприємства з кількістю працівників до 10 осіб і річним доходом до 2 млн. євро. Частка суб'єктів малого підприємництва у загальній кількості фізичних осіб-підприємців в 2015 році становить 99,9%, з них 99,8% – суб'єкти мікропідприємництва. Загалом середні та малі підприємства і суб'єкти середнього та малого підприємництва забезпечували роботою 79,1% від загальної кількості зайнятих працівників по суб'єктах господарювання [там само]. У 2014 році налічувалось 79 підприємств та 370 фізичних осіб-підприємців на 10 тис. населення [5, с. 27].

Найбільша кількість суб'єктів господарювання концентрується в м. Київ (25,5% підприємств та 9,4% фізичних осіб-підприємців), а також в Дніпропетровській (7,9 і 8,1 відсотків відповідно), Харківській (7,3 і 9,0) та Одеській (7,0 і 6,7 відсотків відповідно) областях, найменша – в Луганській (1,0% підприємств та 1,1% фізичних осіб-підприємців), Чернівецькій (1,2% підприємств), Кіровоградській (2,1% фізичних осіб-підприємців) областях.

Але розвиток підприємництва та бізнесу залежить не лише від наявних в регіоні ресурсів. На цей процес також суттєво впливає стан ділового клімату.

Використання саме терміну «діловий клімат» (бізнес-клімат, клімат підприємництва) фахівці вважають коректним при дослідженні сукупності зовнішніх умов та факторів розвитку бізнесу і підприємництва. Більшість сучасних методик досліджень ділового клімату для збору первісної інформації застосовують «стандартизовані особисті інтерв'ю з респондентом, який добре знає предмет дослідження», а для комплексної оцінки ділового клімату – інтегральні індекси [6, с. 153-154].

З числа інтегральних індексів, що дозволяють комплексно оцінити стан ділового клімату регіонів України (сукупність умов і факторів розвитку підприємництва та бізнесу в регіонах), розрахованих за згаданою вище методи-

Таблиця 1

Питома вага окремих регіонів в загальнодержавних основних економічних показниках

Області	Питома вага регіонів в загальнодержавних основних економічних показниках, %											
	валовий регіональний продукт (у факт. цінах)	кількість зайнятих економічною діяльністю	капітальні інвестиції	кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб населення			кількість підприємств за їх розмірами					
				підприємства	фізичні особи-підприємці	у % до загальної кількості	великі	середні	малі	у т. ч. мікро-підприємства		
Україна	100,0	100,0	100,0	79	370	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
АР Крим
Вінницька	2,8	4,1	2,7	59	445	2,7	4,4	2,8	3,0	2,7	2,7	2,7
Волинська	1,5	2,4	2,3	54	419	1,6	2,7	1,6	1,9	1,6	1,6	1,6
Дніпропетровська	11,1	9,0	9,5	83	403	7,9	8,1	13,0	8,1	7,9	7,9	7,9
Донецька	7,6	4,6	3,0	27	135	3,4	3,5	9,5	5,7	3,3	3,2	3,2
Житомирська	1,9	3,1	1,5	53	416	1,9	3,2	0,9	2,4	1,9	1,8	1,8
Закарпатська	1,5	3,2	1,4	49	426	1,8	3,3	0,7	1,7	1,8	1,8	1,8
Запорізька	4,2	4,5	2,9	82	454	4,2	4,9	4,0	3,9	4,2	4,2	4,3
Івано-Франківська	2,4	3,4	3,5	57	344	2,3	2,9	1,4	1,8	2,3	2,3	2,4
Київська	5,0	4,5	8,9	105	465	5,3	4,9	9,5	6,3	5,3	5,3	5,1
Кіровоградська	1,8	2,4	1,5	79	351	2,2	2,1	1,2	2,2	2,3	2,3	2,3
Луганська	2,0	1,9	0,8	15	81	1,0	1,1	1,7	1,6	1,0	1,0	0,9
Львівська	4,6	6,2	4,9	73	401	5,4	6,2	4,7	5,3	5,4	5,4	5,4
Миколаївська	2,2	3,1	2,2	91	409	3,1	2,9	1,7	2,2	3,1	3,1	3,2
Одеська	4,7	6,2	3,7	100	455	7,0	6,7	3,5	5,4	7,0	7,0	7,1
Полтавська	4,4	3,5	3,0	70	386	3,0	3,4	3,8	3,5	2,9	2,9	2,9
Рівненська	1,8	3,0	1,6	45	327	1,5	2,3	0,9	1,8	1,5	1,5	1,5
Сумська	1,9	2,9	1,3	52	356	1,7	2,5	1,4	2,3	1,7	1,7	1,6
Тернопільська	1,4	2,5	1,4	48	371	1,5	2,4	0,5	1,6	1,5	1,5	1,4
Харківська	6,1	7,5	4,1	92	537	7,3	9,0	3,1	7,2	7,3	7,3	7,3
Херсонська	1,5	2,7	1,1	75	396	2,3	2,6	0,9	1,8	2,4	2,4	2,4
Хмельницька	2,0	3,0	2,5	54	456	2,0	3,6	1,7	2,4	2,0	2,0	2,0
Черкаська	2,4	3,2	1,6	67	376	2,4	2,9	1,9	3,0	2,4	2,4	2,4
Чернівецька	0,9	2,2	1,0	45	481	1,2	2,7	-	1,0	1,2	1,2	1,2
Чернігівська	1,8	2,6	1,3	57	363	1,8	2,3	1,2	2,2	1,7	1,7	1,7
м. Київ	22,5	8,3	32,3	302	527	25,5	9,4	28,4	21,7	25,6	25,6	25,9
м. Севастополь

Джерело: складено за даними [2; 3; 4; 5]

кою, слід виокремити індекс «Щорічна оцінка ділового клімату». Вперше такий індекс розраховано наприкінці 2015 року експертами програми «Лідерство в економічному врядуванні» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Підсумком роботи експертів є загальний аналітичний звіт «Щорічна оцінка ділового клімату 2015 року» (який підготовлено за результатами опитування 1828 представників сектору малого та середнього бізнесу, зокрема керівників 1325 підприємств-юридичних осіб та 502 підприємців-фізичних осіб, проведення 10 фокус-груп та 83 інтерв'ю з представниками органів виконавчої влади, експертного середовища та бізнес-асоціацій в регіонах України [7, с. 13]), а також звіти про стан ділового клімату в окремих регіонах країни. Методологічною особливістю інте-

грального індексу ділового клімату в даному випадку є розрахунок чотирьох субіндексів: індексу ділового середовища (короткострокового), індексу ділової активності (короткострокового), індексу ділової активності (довгострокового), індексу змін регуляторного середовища. У підсумку стан ділового клімату визначається як результат впливу сукупності факторів, що характеризують середовище діяльності бізнесу, зокрема правила та процедури ведення бізнесу, якість та ефективність функціонування інституцій, відносини між державою та бізнесом, між недержавними акторами та бізнесом, які описуються через очікування та оцінки представників підприємств та бізнесу [там само, с. 22]. Одним з результатів визначення стану ділового клімату в регіонах України є рейтинг факторів,

Таблиця 2

Рейтинг регіонів України за окремими інтегральними оцінками

Області	Інтегральна оцінка					
	конкуренто-спроможності		інвестиційної привабливості		людського розвитку	
	2012	2013	2013	2014	2014	2015
Вінницька	15	16	13	4	17	15
Волинська	11	17	19	7	13	10
Дніпропетровська	3	5	5	6	12	13
Донецька	4	4	3	22
Житомирська	25	25	18	10	20	21
Закарпатська	17	20	10	24	3	4
Запорізька	7	8	25	12	5	5
Івано-Франківська	21	15	15	2	11	6
Київська	5	7	7	13	6	8
Кіровоградська	26	27	24	21	22	22
Луганська	20	21	9	23
Львівська	10	6	2	1	4	3
Миколаївська	14	19	16	16	10	11
Одеська	6	3	11	3	7	12
Полтавська	9	9	23	20	9	9
Рівненська	12	12	8	14	16	16
Сумська	13	14	14	15	19	17
Тернопільська	23	24	17	11	8	7
Харківська	2	2	1	8	1	1
Херсонська	27	26	20	25	21	20
Хмельницька	22	13	22	19	18	19
Черкаська	18	18	12	18	14	14
Чернігівська	24	23	21	9	15	18
Чернівецька	16	22	27	26	2	2
АР Крим	19	11	6	27	-	-
м. Київ	1	1	4	5	-	-
м. Севастополь	8	10	26	17	-	-

Джерело: складено за даними [8; 9; 10]

які (на думку опитаних респондентів) найбільшою мірою негативно впливали на діяльність суб'єктів господарювання в 2015 році (у порядку зменшення негативного впливу): нестабільність політичної ситуації, несприятливість ситуації на ринку (низький попит), високі ставки податків, інфляція, війна на сході країни, складне податкове адміністрування, корупція, часті зміни законодавства, регуляторний тиск, низька доступність кредитів та брак ліквідності та обігових коштів. Слід також зазначити, що найбільш очікуваними заходами з боку держави для покращення бізнес-середовища, на думку респондентів, є: «спрощення податкового адміністрування, зменшення кількості документів, необхідних для ведення підприємницької діяльності, створення єдиного інформаційного порталу, де можна дізнатися про те, як вести бізнес в Україні, перетворення податкової на сервісну службу для платників податків, переведення частини адміністративних послуг в електронний вигляд» [там само, с. 21, 35-39].

Деякі оцінки сукупності умов і факторів розвитку підприємництва та бізнесу в регіонах України дозволяють здійснювати й інші, доволі часто застосовувані в наукових дослідженнях, інтегральні показники (табл. 2): індекс конкурентоспроможності регіонів (звіти про конкурентоспроможність регіонів України за підсумками 2011-2013 років підготовлені та презентовані Фондом «Ефективне управління» за методологією та за підтримки Всесвітнього економічного форуму [8]); індекс інвестиційної привабливості регіонів (звіти про рейтинг інвестиційної привабливості регіонів за підсумками 2013-2014 років підготовлені Київським міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами [9]); індекс регіонального людського розвитку (з 2001 року розраховується за методикою, розробленою фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України і презентується Державною службою статистики України [10]).

За підсумками 2013 року лідерами рейтингу конкурентоспроможності регіонів України є великі регіони з добре розвинутою інфраструктурою та системою вищої освіти, технологічно підготовлені, з розвиненим бізнесом та розвинутою інфраструктурою для інновацій: м. Київ, Харківська, Одеська, Донецька і Дніпропетровська області [8, с. 30]. Найпривабливішими для інвестицій, а на цій основі – і для розвитку підприємництва та бізнесу, регіонами (які за підсумками 2014 року лідирують у рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України) виявились Львівська, Івано-Франківська, Одеська, Вінницька області та м. Київ, а найперспективнішими галузями – сільське господарство, машинобудування та туризм [9, с. 8, 101]. Реалізація потенціалу розвитку бізнесу і підприємництва неможлива без достатньо освіченої й добре підготовленої, здорової робочої сили, що має «можливості для свого розвитку, продуктивного і творчого життя в гармонії з своїми потребами та інтересами»: лідерами рейтингу людського розвитку за підсумками 2015 року є Харківська, Чернівецька, Львівська, Закарпатська і Запорізька області [10, с. 4, 35].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Потенціал економіки регіону країни щодо розвитку підприємництва і бізнесу визначається наявними природними, людськими, матеріальними, фінансовими ресурсами, а також формується під впливом найрізноманітніших численних умов та факторів, які у сукупності утворюють відповідний діловий клімат в країні та її регіонах. Дослідження регіонального потенціалу підприємництва і бізнесу потребує комплексного аналізу і застосування інтегральних індексів, що, у свою чергу, є необхідним інструментом обґрунтування регіональної соціально-економічної політики взагалі та стимулювання розвитку підприємництва і бізнесу в регіонах зокрема.

У перспективних роботах передбачається визначення основних шляхів та засобів державного стимулювання розвитку підприємництва і бізнесу в окремих регіонах країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності: монографія // За заг. ред. док. економ. наук, професора А.І. Ковальова – Одеса: Атлант, 2014. – 178 с.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт Держ. служби статистики України / Держстат України. – Електрон., текст., табл. дан. і прогн. – К. : Держстат, 1998-2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Статистичний збірник «Регіони України», 2016, Частина I. / Державна служба статистики України ; за ред. І.М. Жук. – К., 2016. – 299 с.
4. Статистичний збірник «Регіони України», 2016, Частина II. / Державна служба статистики України ; за ред. І.М. Жук. – К., 2016. – 692 с.
5. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання», 2014 / Державна служба статистики України ; за ред. М.С. Кузнецової. – К., 2015. – 464 с.
6. Урузбаева Н.А. Проблемы и пути улучшения делового климата в регионах / Н. Узурбаева // Экономика региона. – 2016. – Т. 12, Вып. 1. – С. 150-161. doi 10.17059/2016-1-11.
7. Аналітичний звіт «Щорічна оцінка ділового клімату в Україні: 2015 рік» [Електронний ресурс] / Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні», (USAID ЛЕВ). – Київ, 2016. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/files//publications/USAID%20LEV/LEV_ABCA_report_Cost_of_doing_business.pdf.
8. Звіт про конкурентоспроможність України 2013: Назустріч економічному зростанню та процвітанню [Електронний ресурс] / Фонд «Ефективне управління», 2013. – 232 с. – Режим доступу : http://www.feg.org.ua/docs/FEG_report_2013_body_ukr_web.pdf.
9. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів 2014 [Електронний ресурс] / Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами, 2014. – 389 с. – Режим доступу : <http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20142904/RIPR2014.pdf>.
10. Статистичний бюлетень «Регіональний людський розвиток» / Державна служба статистики України. – К., 2016. – 56 с.